

ВІДДІЛ ОСВІТИ ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ
БІБРСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
БІБРСЬКИЙ ОПОРНИЙ ЛІЦЕЙ І–ІІІ СТ.
ІМЕНІ УЛЯНИ КРАВЧЕНКО

Історичний турнір як засіб формування історичних компетентностей

Шах Лідія Тарасівна,
*вчитель історії,
громадянської освіти,
основ правознавства,
основ християнської
етики*

Укладач: Шах Лідія Тарасівна, учитель історії, основ правознавства і основ християнської етики вищої кваліфікаційної категорії, старший вчитель Бібрського опорного ліцею ім. Уляни Кравченко

Рецензент: Шах Т. Я., заслужений вчитель України, член Всеукраїнської академії наук (Канада).

Посібник «Історичний турнір як засіб формування історичних компетентностей» містить методичні рекомендації щодо формування історичних компетентностей на уроках історії, матеріали власного педагогічного досвіду учителя.

Посібник призначений для учителів історії.

Матеріали схвалено на засіданні вчителів історії, географії та основ християнської етики Бібрського опорного ліцею імені Уляни Кравченко. Протокол № 4 від 02.02.2022 р.

Схвалено методичною радою відділу освіти виконавчого комітету Бібрської міської ради (протокол № 3 від 24.02. 2023)

Комп'ютерна верстка – Шах Л.Т.

Зміст

Вступ	4
Розділ 1. Теоретичний аспект	6
Розділ 2. Реалізація досвіду	8
2.1. Історичний турнір. Пошуково-інформаційний проект «Українська революція: роль особи в боротьбі за збереження незалежності».....	8
2.2. Історичний турнір зі здобувачами освіти у 6-х класах «Історична майстерня».....	25
Висновки	27
Список використаної літератури	28

Вступ

Метою шкільної історичної освіти є: формування вільної особистості, яка визнає національні та загальнолюдські цінності й керується морально-етичними критеріями та почуттям громадянської відповідальності у своїй поведінці; виховання засобами історії громадянської свідомості, зорієнтованої на патріотичне почуття приналежності до власної держави та до її спільних історичних, політичних і культурних цінностей, а також відстоювання свободи і демократії, єдності та злагоди в суспільстві; прищеплення толерантності й поваги до різних поглядів, релігій, звичаїв і культур, уміння знаходити порозуміння з іншими людьми задля досягнення суспільно значущих цілей. Ця мета має конкретизуватися в комплексі завдань, з яких пріоритетними є: поглиблення інтересу до історії як сфери знань і навчального предмета, розвиток мисленневих здібностей та умінь, необхідних для розуміння сучасних викликів; набуття системних знань про факти, події, явища, тенденції в історії України та світу з позицій цінності життя людини і людської гідності, досвіду українського державотворення, утвердження єдності українського народу та соборності українських земель, європейських культурних і правових традицій; розвиток історичного, критичного та творчого мислення, здатності розуміти загальний хід історичного процесу та проблем, що постають перед країною та світом; усвідомлення національних інтересів, непорушності кордонів української держави, необхідності захисту суверенітету, територіальної цілісності в умовах реальних військово-політичних, інформаційних та інших викликів; долучення до духовних і культурних надбань, історико-культурних традицій українського й інших народів; сприяння формуванню політичної та правової культури, громадянської самосвідомості, пошани до державної символіки України в гармонійному поєднанні із національними та загальнолюдськими цінностями. Реалізація мети шкільної історичної освіти здійснюється через розвиток основних складових історичної свідомості: накопичення знань про основні події, явища та процеси, їхні давніші та сучасні інтерпретації;

оволодіння способами розумових дій, необхідних для осмислення минулого, осягнення сучасного і прогнозування майбутнього, усвідомлення важливості демократичних цінностей та їх дотримання на практиці. Обов'язкові результати шкільної історичної освіти передбачають, що учениця/учень: мислить історико-хронологічно, орієнтується в історичному часі, встановлює причиново-наслідкові зв'язки між подіями, явищами і процесами, діяльністю людей та її результатами в часі, виявляє зміни і тривалість у житті суспільства (хронологічна компетентність); мислить геопросторово, орієнтується в соціально-історичному просторі, виявляє взаємозалежність розвитку суспільства, господарства, культури і навколишнього природного середовища (просторова компетентність); мислить критично, працює з різними джерелами інформації та формулює історично обґрунтовані запитання (інформаційна компетентність); мислить системно, виявляє взаємозв'язок, взаємозалежність та взаємовплив історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох; розуміє множинність трактувань минулого і сучасного та зіставляє їхні інтерпретації (логічна компетентність); усвідомлює власну гідність, реалізує власні права і свободи, поважає права і гідність інших осіб, виявляє толерантність, протидіє проявам дискримінації (аксіологічна компетентність) (1).

Розділ 1. Теоретичний аспект.

Ефективною технологією для формування історичних компетентностей є гра. Український дослідник К. Баханов подає найгрунтовніший огляд класифікації дидактичних ігор з історії. Найприйнятнішими класифікаціями дидактичних ігор з історії він вважає ті, що ґрунтуються на методиці їх проведення, дидактичній меті та основних шляхах її досягнення.

За методикою проведення ігри поділяються на:

- ігри – змагання;
- сюжетні;
- рольові;
- ділові;
- імітаційні;
- ігри – драматизації

За дидактичною метою вони бувають:

- актуалізуючими;
- формуючими; узагальнюючими;
- контрольнo - корекційними.

Навчальна гра дозволяє досягти цілої низки важливих цілей: дидактичних (формування, застосування знань для виконання завдання, уміння самостійно шукати рішення), розвиваючих (розвиток логічного мислення, розвиток, пам'яті, уваги, мови, розумових здібностей, уміння синтезувати, узагальнювати, формування навичок самостійної роботи), виховних (формування комунікативних навичок, співробітництва, поваги до чужої думки і вміння її вислухати, формування дисципліни, відповідальності).

Дидактична гра дає можливість учителю урізноманітнити процес навчання, і що найважливіше, зробити його інтерактивним, створити атмосферу здорового змагання, де здобувачі освіти будуть в умовах, коли треба мобілізуватися, не просто механічно згадувати вивчене, а використовувати набуті знання, думати, порівнювати, підбирати

відповідність, оцінювати. Діти, перебуваючи в атмосфері емоційного піднесення, в умовах здорової конкуренції, змагання, намагаються внести якнайбільший вклад у скарбничку результатів своєї команди. При цьому постійно перебуваючи у самодисципліні, в ситуації самоконтролю, бо потрібно дотримуватися правил, а також з повагою ставитися до однокласників, вміти вислухати їхню думку, вчитися і самим формулювати свою думку лаконічно, щоб не забирати лишнього часу у команди. А це допомагає дітям оволодівати досвідом правильної поведінки, декому, можливо, впоратися зі страхом, невпевненістю в собі, невмінням виступати і відстоювати власну позицію.

Велику роль у формуванні історичних компетентностей відіграють інтелектуальні ігри. Як учитель надаю перевагу вікторинам, бліц-опитуванням, брей-рингу, «Що? Де? Коли?», «Своя гра», «Найрозумніший», а особливо історичним турнірам, де можна використовувати придумані мною ігри і правила їх проведення.

Бліц-опитування, вікторини проводжу на етапах перевірки домашнього завдання, закріплення нового матеріалу, узагальнення вивченого матеріалу, систематизації знань, повторення. Історичні турніри проводжу для узагальнення, повторення, систематизації і закріплення вивченого матеріалу. На таких уроках можна використовувати елементи або ж повністю гру «Що? Де? Коли?», «Своя гра», «Найрозумніший».

Розділ 2. Реалізація досвіду.

2.1. Історичний турнір. Пошуково-інформаційний проект «Українська революція: роль особи в боротьбі за збереження незалежності».

Мета: розвивати інтерес учнів до вивчення історії, показати вирішальну роль особи в процесі історичних подій на прикладі Осипа Микитки, Петра Болбочана і Нестора Махна, розвивати вміння дітей до пошукової роботи, застосовувати набуті знання в нестандартній ситуації турніру, розвивати логічне мислення та кмітливість, комунікативні навички і роботу в команді, розвивати міжпредметні зв'язки.

I. Вступна частина.

1. Вступне слово вчителя з привітанням до учасників турніру і гостей відкритого заходу. Серед гостей з учителів історії формується журі.

2. В історичному турнірі беруть участь три команди 10-А, 10-Б і 10-В класів. Відповідно вони готували матеріал про діяльність і вклад у боротьбу за збереження незалежності Осипа Микитки, Петра Болбочана і Нестора Махна.

3. Оголошення правил гри.

Учасники готували матеріали і презентації, які вони будуть по черзі репрезентувати. Черга встановлюється жеребкуванням. Кожна команда після презентації своїх матеріалів підготувала 10 запитань. Дві інші команди відповідатимуть на них по черзі. Якщо команда не готова, право відповідати надається іншій команді. (При умові, якщо запитання закритого типу). Якщо ж запитання потребує розгорнутої відповіді, тоді зростає його ціна, і, якщо відповідь буде неповною, інша команда може доповнювати і заробити додаткові бали.

Команди можуть заробити додаткові бали, якщо зуміють самі поставити запитання, не дублюючи питань виступаючої команди. Запитання можуть бути закриті і відкриті, і, відповідно, бали будуть різні: від одного до трьох.

II. Основна частина.

1. Презентація команд їхніми командирами і проведення жеребкування.

2. Презентація домашньої роботи команди «Генерал Микитка».

Осип Микитка народився 21 лютого 1878 року в селі Заланів Веикий (нині Рогатинський район Івано-Франківської області) в сім'ї учителя Миколи Микитки. На меморіальній дошці, відкритій у родинному селі 2000 року, дата народження подається як 1984 рік. У Заланові й селах цього району батько генерала учителював понад три десятиліття. У рідному селі Осип закінчив початкову школу. Важко однозначно стверджувати, що було поштовхом віддати сина саме в Перемишльську гімназію. Очевидно, Осипа готували до вчительської кар'єри. Священик і вчитель були на той час єдиними носіями національної ідеї. Проте всі плани змінив славний Перемишль. Образно кажучи, це місто — двічі цитадель. Перше — українського духу. Перечитуючи все про Перемишль тих часів, можна лише захоплюватися нуртуючим джерелом українськості. Тут, здається, вперше прозвучав гімн "Ще не вмерла Україна". По-друге, місто було військовою цитаделлю Австро-Угорщини проти експансії зі Сходу. Фортецю й форти настільки потужно розбудували, що навіть відселили кілька десятків сіл. Двоїста атмосфера, очевидно, спонукала Микитку стати військовим. Газети того часу рясніли оголошеннями про набір у військові навчальні заклади. Для українців — це було не модно, куди охочіше військовими ставали поляки. Вступ до Віденської кадетської школи — перший мужній вчинок О.Микитки, водночас, і його батьків. Кадетську школу закінчив 1902 року.

Під час першої світової війни служив кадровим офіцером австрійської армії — командиром роти та батальйону на Албанському фронті. Після формування Легіону Українських січових стрільців був у ньому сотником, а 3 січня 1918 року - командантом Легіону. Навесні 1918 р. УСС під командою Архикнязя Вільгельма Габсбурга (В. Вишиваного) в складі австронімецьких військ перебуває на Великій Україні.

У серпні 1918-го Осип Микитка нетерпляче чекає відпустки, щоб поїхати додому у Відень й уперше побачити свою уже чотиримісячну донечку. Існує велика ймовірність, що це була перша й остання зустріч із дочкою Ольгою. Останнє віденське літо з дружиною Францискою. Уже 6 жовтня 1918 року Легіон УСС забирають із Наддніпрянщини й перекидають у Чернівці. Тут Микитку призначають комендантом Чернівецького залізничного вокзалу. Під час хвороби Архикнязя виконує його обов'язки. Далі — повстання в Львові. Українсько-польська війна. В липні 1919 року війна з більшовиками й Денікіним. У час активних бойових дій не могло бути й мови про відпустку. Доля жорстоко розпорядилася особистим життям генерала Микитки. Австрійське командування відправило УСС як найдалі від столиці Галичини. Повстання 1 листопада 1918 р. не могло обійтись без УСС. Микитка отримує наказ підготувати ешелони для відправки на Львів, що й виконує блискуче. На четверту годину ранку поїзд зі стрільцями й амуніцією був завантажений і прямував із Чернівців до Львова. Утворення ЗУНР й перші військові дії знову вказали на нагальну потребу в військових фахівцях. Давала про себе знати нелюбов галичан до військової справи. Після перших невдач під Львовом, звертаються до отамана Микитки. Він створює армійську групу "Старе село", яка з півдня облягає Львів й веде безперервні бої.

За бої у Львові сотника Микитку розпорядженням Державного секретаря військових справ Д. Вітовського піднесено до чину отамана (майора).

Керівництво ЗУНРу запросило на пост командувача УГА генерала Омеляновича-Павленка з Києва, який без вагань призначив Осипа Микитку командиром I корпусу УГА. Це був найчисельніший корпус, у його штаті була навіть друкарня армії. Медична сестра Марія Фединська - Білозор у спогадах писала: "Наша полева лікарня I-го корпусу була у складі цілої армії УГА найкраще вивінована (оснащена)". Здається, в корпусі Микитки було немало взірцевого. Наприклад, одну з бригад очолював талановитий отаман

Долуд. Равську бригаду очолював Юліан Головінський. Майбутній легендарний діяч УВО та ОУН. Поза будь яким сумнівом талант О. Микитки не міг не вплинути на формування професіоналізму Головінського. В лютому 1919-го бригади корпусу утримували один із найбільших фронтів: Белз — Рава-Руська — Немирів — Янів — Брюховичі. Штаб корпусу розміщувався в Кам'янці-Струмиловій. Проти корпусу Осипа Микитки не наважилася розпочати контрнаступ армія Галлера, спрямувавши свій удар на Холмську й Волинську групи армії УНР. Після поразки останньої та III-го галицького корпусу, який здав Дрогобицько-Бориславський нафтовий басейн, увесь тягар атак противника спрямовано на корпус Микитки. Що не зуміли генерали УНР, мусів зуміти підполковник УГА. Точаться надзвичайно запеклі бої. Короткими контрударами корпус ліквідує загрозу оточення, зупиняє ворога, не даючи йому розвинути успіх. Загалом, проти кількох бригад корпусу Микитки діяв 27-тисячний корпус генерала Одри та 5-тисячна група генерала Карницького. Корпус Микитки, скувавши проти себе значні сили противника, створив вигідні ситуації для інших корпусів УГА й розпочав наступ на Чортків. Микитка стрімко розвиває успіх III корпусу М. Тарнавського, визволяє Тернопіль і найближче пробивається в район Львова. На залізниці Львів — Броди здобуває ворожий поїзд. Згодом С. Шухевич у своїх спогадах про Чортківську офензиву так напише про I корпус УГА та командира: "Був добрий та відважний воїн. За його командування I Галицький корпус немало відзначався серед інших. Коли, може, хтось у будучині напише історію операції Галицької армії, тоді можна буде переконатися, що цей корпус проявив найбільше рухливості й найбільше ініціативи. А це була, мабуть, виключна заслуга його командира" . Маємо підстави вести розмову й про стратегічне бачення подій тодішнього ще полковника Микитки. Практично в усіх наших дослідженнях випадає нарада генералітету УГА та армії УНР, яка відбувалася 15 травня 1919 р. в Бережанах — буквально в переддень чергового наступу поляків. Проходила за участі С. Петлюри. Верхівка двох армій розглядала стратегію

наступних дій перед перспективою війни на три фронти — проти поляків, більшовиків й денікінців. Микитка запропонував перевести армію в Карпати в напрямі Чехословаччини, де в обмін на нафту могли б отримати матеріальну підтримку. Потім із заходу через Стрий і зі сходу війська УНР атакували б польську армію, яка могла бути розгромлена. Пропозиція Микитки важила не тільки в плані тактичному, а ще більше геополітичному. Європа входила в нафтову еру. Доля Галичини на світовому ринку видобутку нафти стрімко зростала і вже 1909 року склала 5,15 %. Перед війною англо-австро-німецький концерн контролював у Галичині 78 % видобутку, 73 % переробки і 86 % транспортування і нафтосховищ. Цей фактор плюс якісна дипломатія могли вплинути на результат визвольних змагань. П'ємонт нації міг бути не так у складі Польщі, а реально в обрисах ЗУНРу. Монополії могли бути "за" будь-яке державне утворення в нафтоносній Галичині. Пропозицію Микитки підтримували майже всі присутні. Найцікавіше, що про Бережанську нараду пише польський мемуарист С. Вишневські, очевидно, опираючись на дані розвідки: "... Пропозицію полковника Микитки не проведено в дію. Невідомо, чи спричинилась цьому польська офензива..." Аргументи військових переважила думка С. Петлюри. Махновщина й більшовизація військ розвалювали підвалини УНР. Київській еліті вкрай була потрібна вишколена УГА та корпус Коновальця. Свою антистратегічну роль відіграла теза "на Львів через Київ" й завадило справі "непорозуміння" політичного керівництва з військовими. Про дієздатність корпусу Микитки й водночас таланту його командира можемо судити з семиденної битви під Кам'янка Струмиловою Красне. У наших історіях визвольних змагань про УГА її чомусь не згадують навіть у переліку. Цілий тиждень бригади корпусу Микитки сковували значні польські сили, даючи можливість іншим корпусам організовано від ступати за Збруч. У середині липня ріку переходить корпус Микитки.

Незабаром, за місяць, бригади I корпусу УГА ураганом проходять ключові залізничні вузли центральної України: Проскурів, Бар, Ялтушків, Браїлів, Жмеринку, Вінницю, Бердичів. Продовжуючи вимітати частини Червоної Армії, захоплює Фастів. I корпус першим увійшов у Київ. Микитка стає комендантом міста. Помилкова стратегія політиків привела до того, що українські війська змушені були залишити Київ. Водночас відкрився третій за рахунком фронт — денікінський. До речі, за спогадами учасників, наступ на столицю Микитка не дуже схвалював, оскільки УНР мала б визначитися з Денікіним, що важливіше для нього: протидія більшовикам чи політика "єдності" щодо України.

Незважаючи на літньоосінні успіхи двох українських армій, уже на початок листопада вони перестають бути єдиним цілим внаслідок розсікання їх денікінцями. Останні також ще не розуміють про свій близький кінець. В частинах УГА починає лютувати тиф. Армія нагадує гігантський шпиталь із майже 25 тисячами хворих. Існують версії, що епідемію тифу навмисне спровокували, своєрідна тиха бактеріологічна війна. Можна уявити цих понад 20 тисяч у строю! УГА ще довго могла бути самостійним гравцем. Радянська армія була ж колосом на глиняних ногах. Достатньо прочитати розпачливі донесення реввійськрад більшовицьких фронтів про стан армії й командного складу. Більшовиків рятувало чудо в образі неузгодженості дій поляків, денікінців та українців.

На цей період Петлюра перебуває у Варшаві. Петрушевич – спочатку в Румунії, потім у Відні. Обидва вперто ігнорують аргументи командування про порятунок УГА. Зрештою, М. Тарнавський, за згоди командирів корпусів, бере ініціативу на себе, починає переговори з Денікіним. Заради врятування УГА, дати їм можливість відійти від бойових дій і відновити сили. Петлюра й Петрушевич усувають Тарнавського від командування та віддають під трибунал. Новим командувачем УГА призначають О. Микитку, начальником генштабу — Г. Ціріца. Обом надають звання генералів. Микитка таки переконує Петрушевича в необхідності переговорів із

Денікіним й отримує згоду. В договорі з денікінцями було застережено всі політичні складники для українців. Микитка здійснює рішучі кроки заради врятування армії, скупчує її в одному місці, переміщає шпиталь до Одеси. Відновлює зв'язок із Петрушевичем, пропонує йому приїхати в Одесу для врегулювання політичних проблем. За його відсутності сам проводить переговори з генералом Шилінгом, а також з представниками англійської та французької місій.

Попередня діяльність О. Микитки дає підстави стверджувати, що він міг ще багато зробити для порятунку армії й не лише. 16 грудня Микитку підкошує тиф. Виконання обов'язків він покладає на Тарнавського, до командування повертається аж 14 січня. Дуже великий проміжок часу, оскільки кожен день важив як тиждень. Якихось активних дій Тарнавського за цей час ми не бачимо. Понад те, УГА й українське суспільство загалом роз'їдала бацилла більшовицької агітації. В УГА виник ревком. Микитка ще встигає стягнути армію до кордону з Румунією, сподіваючись переправити її туди й бути репатрійованим. Однак румунська сторона цього не дозволила. На силовий варіант переправи через Дністер Микитка не пішов. Через можливі втрати серед стрільців. Зрештою, генерал мав варіант порятунку хоч якоїсь частини армії чи штабу й себе, відступивши з Денікіним до Одеси й кораблями відплисти до Європи. Проте, постало питання честі генерала Микитки, честі командувача армії. Син народного вчителя Осип Микитка залишається на своїй землі з армією, хоч уже віртуальною в багатьох значеннях. Існує в історії легендарної УГА чорна сторінка. Створення Червоної української Галицької армії (ЧУГА) можна розглядати і як тактичний хід, і як великою оманною та наївністю. Ревком ЧУГА заарештував командувача Микитку й начальника генштабу Г. Ціріца й передали їх більшовикам.

Було сподівання переманити на свою сторону. Великий досвід ведення боїв, організаторський талант, генерал, який практично не програв жодної битви. Генерала Микитку поміщають у табір Кожухів під Москвою, перший

радянський політичний концтабір. Осип Микитка — перший український в'язень найвищого рангу. Завдяки книзі "Кожухів" І. Максимчука маємо докладну картину про будні в'язнів. Багатьом тоді вдалося вирватися з тенет Москви. Врятувався й син Івана Франка. Кілька разів у табір приїздить кремлівські чини, пропонуючи генералові різні посади. Його життя обривається в підвалі Луб'янки.

Чому Микитка гине саме у серпні 1920? Більшовикам протистоять польські й українські війська. Це, мабуть, другий випадок після битви Собеського під Віднем, коли обидва народи рятують Європу. Під Замостям полягла вся українська дивізія генерала Безручка. Існують документи, де польська сторона дякує українським командирам за мужність і відвагу. Так відбувалося "Чудо над Віслою". Саме в серпні, як помста за поразку, більшовицькі вожді наказують розстріляти генерала Микитку. Відмовою служити Москві в будь-якій формі він ні на хвилину не підсилив ворога й морально долучився до його поразки, навіть якщо сам не був на полях під Львовом чи Варшавою. Генерал Микитка добре розумів політичну й військову вагу свого вчинку. Ми повинні це пам'ятати.

Питальник «Осип Микитка».

1. Коли і де народився Осип Микитка?
2. Де він вчився?
3. Що вплинуло на вибір його професії?
4. Чим займався і де перебував Осип Микитка під час Першої світової війни?
5. Як він відреагував на події Листопадового чину?
6. Як проявився полководницький талант Осипа Микитки під час війни ЗУНР із поляками?
7. Які аргументи можна навести, характеризуючи Микитку як далекоглядного політика з геополітичним баченням?
8. Якими були успіхи Осипа Микитки у боротьбі з більшовиками після переходу Збруча?

9. Якими були обставини укладення договору з Денікіним?

10. Як загинув Осип Микитка?

3. Підсумок журі роботи команди «Генерал Микитка».

4. Презентація домашньої роботи команди «Петро Болбочан».

Петро Болбочан з'явився на світ 1883 року неподалік кордону з Румунією та Австро-Угорщиною – в селі Гіждев, що у Північній Бессарабії. Нині це село має назву Ярівка і належить до Хотинського району Чернівецької області. Батько був православним священиком, тому здобувати освіту Петро почав у Кишинівській духовній семінарії, де закінчив два класи. Але далі вирішив круто змінити свою долю – переїхав на Слобожанщину і вступив до Чугуївського піхотного юнкерського училища.

Ще під час навчання в Чугуєві Петро Болбочан організував український гурток. Це могло коштувати йому військової кар'єри. Однак начальство обмежилось лише усною доганою, і 1909 року Болбочан закінчив училище за 1-м розрядом, тобто з відзнакою. Взяв шлюб із молодшою на шість років Марією Іванівною Попескул.

Під час Першої світової Петро Болбочан воював проти австро-угорців і німців у складі 38-го піхотного Тобольського полку. Воював дуже хоробро і вміло, за що був підвищений в чині з поручика до штабс-капітана і капітана, нагороджений кількома орденами. 22 березня 1916 року в бою дістав тяжку контузію. У квітні 1917 року був тяжко поранений в груди. Одужавши, Болбочан активно долучився до процесу українізації військових частин, а з 5 грудня 1917 року прийняв командування 1-м Українським республіканським пішим полком (відомим також, як “Республіканський полк” і “полк Української Республіки”). Проте військову частину невдовзі ліквідували за наказом корпусного солдатського комітету. Тоді навколо Болбочана згуртувалася група українських патріотів, які утворили Республіканський курінь чисельністю близько 500 чоловік. На чолі цієї частини Болбочан брав участь у придушенні більшовицького повстання в Києві.

У квітні-травні 1918 року Петро Болбочан командував Кримською групою Армії УНР. Призначення назавжди вписало його ім'я в історію, адже війська Болбочана звільняли Крим.

Кримська операція під керівництвом Болбочана була проведена блискуче. На подив німців, українці дуже швидко взяли укріплений Перекоп. 24 квітня було захоплено Сімферополь. Так, за два місяці після створення першого збройного формування УНР, тоді ще підполковник Болбочан, спромігся досягнути того, що потім не вдавалося зробити ні більшовикам, ні представникам Білої гвардії. Після цього, з жовтня по грудень 1918 року, частини Болбочана вели виснажливі бої з більшовиками на українсько-російському кордоні на північ від Слов'янська. Що цікаво, через військові успіхи в боротьбі з Червоною армією за голову Петра Болбочана більшовики обіцяли 50 тисяч карбованців винагороди. На жаль, через рішучу протидію німецького командування, українським військам довелося залишити півострів.

Наведемо кілька свідчень тих осіб, які знали Петра Болбочана особисто.

Письменник Борис Антоненко-Давидович: *“Цей стрункий полковник з французькою борідкою... мав, певно, в своїх жилах домішок молдавської крові, бо зовні скидався більше на молдаванина чи навіть француза, ніж на українця... Він був завжди у френчі та кашкеті англійського зразка”*.

Сотник Борис Монкевич: *“Болбочан був одною з яскравіших постатей в цілому корпусі. Великий організатор і здібний стратег... В боях показав себе дійсно талановитим полководцем. У ніякім положенні і в жодних умовах він не тратив здібності орієнтуватися... Завжди був у найнебезпечніших місцях, чим викликав підйом духу у Запорожців”*

«В житті був дуже скромний, без тіні манії величності..., – згадував сотник Б. Монкевич. – Він ніколи не підвищував голосу, нікого не розносив і не робив нікому нагани, як це роблять більшість строєних начальників. Вистачало одного погляду Болбочана, щоб людина розуміла, чого він бажає і

чи задоволений він чи ні».

За Гетьманату Петро Болбочан командував 2-м Запорізьким пішим полком, який на чернігівській прикордонній смузі давав відсіч більшовицьким загонам, що намагалися просочитися з Росії. 5 листопада його затвердили в ранзі полковника Армії Української Держави. Однак Болбочан був критично налаштований щодо режиму Павла Скоропадського, тому одним із перших активно підтримав збройне повстання Директорії. В ніч на 18 листопада він наказав роззброїти гетьманські офіцерські дружини в Харкові та проголосив у місті відновлення влади УНР. Нове керівництво держави довірило полковникові командувати всією Лівобережною групою, що протистояла більшовицькому і білогвардійському вторгненню, а також анархістським загонам Нестора Махна.

Болбочан був переконаний, що боротися варто лише за *“самостійну демократичну Українську Республіку, а не за єдину Росію, яка б вона не була, монархічна чи більшовицька”*. Проте у більшовиках він убачав найбільшу загрозу, тому наполягав на негайному об'єднанні зусиль з Великим Військом Донським і країнами Антанти проти них.

Під час другого наступу більшовиків на Україну командував Лівобережним фронтом, прийнявши на себе удар усіх радянських дивізій. У нерівній боротьбі українська армія не вистояла й відступила до Кременчука.

Після вимушеного відступу військ Болбочана його звинуватили у здачі міста більшовикам без бою. Але, якби не цей відхід, то УНР втратила б свої найкращі військові підрозділи. Хоча не мовчав і сам полковник. Він доволі різко критикував суперечливу політику уряду УНР та вказував на його явні прорахунки. Представники лівих соціалістичних течій на чолі з Винниченком вимагали для полковника суворого покарання, адже він був перешкодою на шляху порозуміння уряду УНР з радянською Росією. У цьому сенсі дуже показовим був епізод під час звільнення Києва, коли Болбочан наказав зняти червоні прапори з державних будівель та використовувати тільки

національну символіку. Це викликало обурення та критику серед лівих фракцій Центральної Ради

Більшість тогочасних лідерів УНР і навіть частина оточення Болбочана не поділяли його поглядів. Як наслідок, вранці 22 січня 1919 року в Кременчуці він був заарештований за наказом свого ж підлеглого – командира Східної групи значкового Омеляна Волоха. Сам Волох мотивував арешт військовими поразками Болбочана на більшовицькому фронті та *“недовіррям... військ до нього за його орієнтацію на Дон”*. Рік по тому Волох у скрутний момент зрадив Українську Народну Республіку та перейшов до більшовиків, які згодом віддячили йому кулею в потилицю в [урочищі Сандармох](#).

Заарештованого Болбочана вивезли до Києва, а потім, через евакуацію з міста, до Станіслава (Івано-Франківська). Перебуваючи під слідством, полковник критикував непослідовну, суперечливу діяльність Директорії, Симона Петлюри, уряду та командування Армії УНР.

Цілком очевидно, що керівництво держави воліло “позбутися” Болбочана, при цьому не допустивши заворушень у військах, де він мав неабиякий авторитет. Наприкінці весни – на початку літа 1919 року полковника збиралися відправити до Італії, де він мав опікуватися створенням нових військових частин (з українців, які під час Першої світової служили в австро-угорській армії та потрапили до італійського полону).

Проте до Італії Болбочан не виїхав. 9 червня 1919-го у Проскурові (нині Хмельницький) зробив невдалу спробу захопити командування корпусом. Був заарештований і засуджений до страти за підозрою у намірах здійснити державний переворот (усунути від влади Головного отамана Симона Петлюру). Завдяки великій симпатії у військах, мав змогу втекти. Однак не зробив цього, бо прагнув довести, що за ним немає жодної провини.

На думку сучасних істориків Володимира Сідака, Тетяни Осташко і Тамари Вронської, полковник став учасником спроби поміркованих державницьких сил рішуче змінити ситуацію як в армії, так і в цілій країні:

реорганізувати військо, перебудувати його на регулярних засадах задля досягнення перемоги над більшовиками, покласти край міжпартійним конфліктам і відсунути від влади соціалістів.

Через свою відставку 26 січня 1919 року в Києві Болбочан оприлюднив лист, у якому зазначив: «Бідна Україна, ми боремося з більшовизмом, весь культурний світ піднімається на боротьбу з ним, а український новопосталий уряд УНР йде назустріч більшовизмові й більшовикам! Ви не можете розібратися в самих простих життєвих питаннях, лізете в міністри, отамани, лізете в керівники великої держави, лізете в законодавці замість того, аби бути самими звичайними урядовцями і писарцями».

Перед стратою його закатували до божевілля. Попри численні звернення до Симона Петлюри з проханням про помилування, розстріляний 28 червня 1919 року на станції Балин.

Слідство продовжувалося і після страти, але не знайшло ніяких підтверджень державної зради та підготовки заколоту.

У трагічній долі Петра Болбочана, який став жертвою політичних інтриг і наклепницької кампанії, відбилася вся неоднозначність і трагічність тогочасного державотворчого процесу та військового будівництва.

Питальник «Петро Болбочан»:

1. Де і коли народився Петро Болбочан?
2. Яку освіту він здобув?
3. Яка подія вписала П. Болбочана в історію?
4. Чому українські війська залишили Кримський півострів?
5. Як відгукувалися про П. Болбочана ті, хто знав його особисто?
6. Яким було ставлення Болбочана до Павла Скоропадського?
7. В кому чи в чому П. Болбочан вбачав найбільшу загрозу?
8. За що П. Болбочан критикував уряд УНР?
9. Яка була причина його арешту?
10. Як обірвалося життя полководця?

5. Підсумок журі роботи команди «Петро Болбочан».

6. Презентація домашньої роботи команди «Махно».

Нестор Махно (Міхненко) народився 7 листопада 1888 року.

Під час хрещення Нестора Махна у священника спалахнула ряса. Про це розповіла в 1960-і роки Олена Махно, дочка Нестора. "Горіла вона вогнем бездимним, блідо-рожевим, нешкідливим. Батюшка без зволікання передрік:" Се дитятко, змужнівши, по землі вогнем пройде". Так і сталось у всіх сенсах. "Батько" міг по палаючому вугіллю босими ногами ходити, а якщо хотів кого покарати, наглухо замикав двері, вікна і спускав на винного зграю вогняних куль, які обпікали, залишаючи криваві виразки", - говорила вона.

З дитинства працював у наймах, отримав лише початкову освіту. Неповнолітнім під впливом революційних подій 1905 долучився до політичної діяльності, знаходився під впливом різних політичних партій, врешті пристав до гуляйпільської групи "хліборобів анархістів-комуністів". Був тричі заарештовуваний за підозрою в причетності до ряду політичних убивств та експропріацій. Останній раз – 1908. Звільнений з ув'язнення в березні 1917 Лютневою революцією, Махно повернувся в Гуляйполе, де розгорнув публічну політичну діяльність, очолив кілька революційних організацій.

З жовтня 1917 р. занадто буквально зрозумів Декрет більшовиків "Про землю" і без більшовиків швидко роздав землю селянам, заявивши: "В новій державі не партії будуть служити народу, а народ – партіям. Вже тепер ... у справі народу згадується одне лише його ім'я, а вершать справи партії". У цьому і була головна ілюзія українських селян і їхнього лідера "Батька Махна": взяти землю, самостійно господарювати на ній, виплачуючи владі продподаток і її захищати, що й робили загони Махна, які боролись спочатку з німцями, гетьманом Скоропадським (квітень-листопад 1918 р.), потім - з Директорією УНР, після цього - з Денікіним, який спробував відновити права поміщиків на землеволодіння.

Саме в цій боротьбі і прославився Нестор Махно як найталановитіший партизанський командир. Про його військові подвиги, а також про вміння

партизанського командира обдурити ворога, малими силами розгромити переважаючі сили противника, ходили легенди. Під виглядом гетьманського офіцера поліції він конфіскував у поміщиків коней та зброю; у дамській сукні ходив до німецького штабу, з весільними танцями в'їжджав в німецькі покої, після чого вони перетворювалися на приміщення з мерцями. Оточені супротивниками, махновці не раз закопували зброю, діставали сільськогосподарський інвентар і мирно орали землю.

У травні–червні 1918 брав участь у конференціях анархістів у Саратові та Москві, а також мав контакти та вів дискусії з лідерами більшовиків В. Леніним, Я. Свердловим, Л. Троцьким, Г. Зінов'євим. Восени 1918 в Україні Махно організував терористичну групу, яка виросла в невеликий повстанський загін, що розпочав боротьбу проти влади гетьмана П. Скоропадського, місцевих поміщиків та австро-німецьких військ. 16 жовтня 1918 махновці захопили Гуляйполе.

У лютому 1919 штабом Махна був підписаний договір про входження махновських загонів до складу червоної Задніпровської д-зії як 3-ї Задніпровської бригади. Однак між повстанцями та більшовиками існували гострі суперечності в ідеологічних питаннях. Повстанці не могли визнати принципів диктатури пролетаріату та "воєнного комунізму", особливо продрозкладки та усуспільнення суспільного господарства. У травні 1919 Рада робітничо-селянської оборони УСРР з ініціативи Л.Троцького ухвалила рішення про ліквідацію махновщини. У серпні 1919 він проголосив про створення Революційної повстанської армії України (махновців). Її зусилля були спрямовані насамперед на боротьбу з денікінцями, які в цей час захопили більшу частину України. У вересні Махно заключив короткотривалий союзний договір з Армією Української Народної Республіки про спільні дії проти денікінців. У бою під Перегонівкою біля Умані махновці розбили добірні офіцерські полки білих, після чого здійснили стрімкий рейд у тили білих у південній Україні, згодом у жовтні–листопаді 1919 практично повністю дезорганізували їх. Махновці за цей час

захопили міста Бердянськ, Катеринослав, Олександрівськ, Нікополь, Маріуполь, Мелітополь. Улітку 1920 махновці здійснили 3 рейди Лівобережною Україною, загалом подолавши 1400 верст. Часто червоні частини переходили на їхній бік. Восени 1920 червоні знову використали махновців у війні з армією ген. П. Врангеля. Махновська кіннота здійснювала рейди в тили білих, брала участь у форсуванні Сиваша і зламів оборони Перекопу та Юшуні. Одразу ж після оволодіння Кримом червоні в режимі суворой таємності розгорнули нову операцію зі знищення повстанців. Однак і вона була малоуспішною. Махну вдавалося, незважаючи на величезну кількісну перевагу червоних, продовжувати боротьбу з ними до серпня 1921, коли, вичерпавши всі наявні можливості, він з невеликим загоном перейшов румунський кордон. Згодом через Польщу він перебрався до Франції, з 1924 останні свої роки прожив у Парижі, бідуючи та ідейно продовжуючи свою боротьбу з більшовизмом на сторінках своїх спогадів і публіцистики.

Нестор Махно – це символ визвольного руху українських селян після революції 1917 р., він перейняв ті ж помилки та ілюзії, в котрі вірила більшість селян Лівобережної України на території сучасних Запорізької та Дніпропетровської областей. Ставлення Махна до УНР було неоднозначне і можна відстежити певну еволюцію. Спочатку це були ворожі відносини. Десь Махно піддавався й більшовицькій пропаганді, а десь у нього були претензії до Центральної Ради. Тому що саме Центральна Рада уклала Брестський мир з кайзерівською Німеччиною, монархічною державою, яка прийшла сюди нібито як союзник Української Народної Республіки, але широкі верстви населення сприймали німців та австрійців як окупантів.

Від австрійців постраждала родина Махна, один з братів був розстріляний. Дуже багато односельчан, земляків Махна також постраждали. Дуже довго Махно притирався до патріотів незалежної української держави. На партизанському рівні він співпрацював з багатьма пропетлюрівськими

отаманами, але, чомусь, не сприймав самого Петлюру, дуже критично до нього ставився. Просто Махно як анархіст не сприймав формат держави.

6 липня 1934 року Нестор Іванович Махно помер від туберкульозу. Був похований на кладовищі Пер-Лашез.

Питальник «Нестор Махно»:

1. Коли народився Нестор Махно?
2. Яка нестандартна подія сталася під час його хрещення?
3. Н. Махно не раз арештовували, у чому його підозрювали?
4. Як він зрозумів більшовицький «Декрет про землю»?
5. З ким боровся Нестор Махно?
6. Нестор Махно укладав військові союзи з більшовиками, але між ними існували ідеологічні розбіжності, які саме?
7. Як називалася створена ним армія?
8. На боротьбу з ким були спрямовані зусилля цієї армії?
9. Яким було ставлення Нестора Махно до УНР?
10. Коли і де помер Нестор Махно?

7. Підсумок журі роботи команди «Махно».

8. Конкурс капітанів. Для конкурсу капітанів учитель готує запитання (можна тестові з пошуком однієї правильної відповіді, можна запитання з короткою відповіддю, можна використати готові карточки з історичних ігор, вибравши запитання, що стосуються певної теми.) Використовуючи пісочний годинник, учитель читає запитання. Завдання командира дати відповідь на якнайбільше запитань.

9. Підсумок журі конкурсу капітанів.

10. Підсумок журі результатів турніру.

2.1. Історичний турнір зі здобувачами освіти у 6-х класах. «Історична майстерня.»

Мета: *розвивати інтерес учнів до вивчення історії, розвивати вміння застосовувати набуті знання в нестандартній ситуації турніру, розвивати логічне мислення та кмітливість, комунікативні навички і роботу в команді, розвивати міжпредметні зв'язки.*

I. Вступна частина.

1. Вступне слово вчителя з привітанням до учнів (або, якщо це відкритий захід, то до учасників турніру і гостей відкритого заходу. Серед гостей з учителів історії формується журі.) Якщо це не відкритий захід, то тоді роль журі виконує учитель.

2. В історичному турнірі беруть участь чотири команди класу.

II. Організаційна частина.

1. Об'єднання учасників турніру у групи.

2. Оголошення правил гри.

А) Завдання учасників вибрати капітана, який буде керувати роботою команди і розподіляти обов'язки членів команди.

Б) Кожна команда повинна придумати собі назву і аргументувати свій вибір. Назва команди має бути пов'язана із темою турніру. За правильно виконане завдання -1, 0.5, 0 балів.

В) На виконання завдань дається певний час. Якщо він закінчується, тоді припиняється будь-яке обговорення. Завдання у команд різні. За порушення правил у команди віднімається один бал.

Г) Кожна команда дає відповідь по черзі. Тобто право відповіді №1 має команда перша. Ціна вичерпної правильної відповіді – 2 бали. Якщо відповідь неповна, інші три команди, при бажанні, можуть доповнити по черзі. Ціна такого доповнення 1, 0.5 балів.

III. Основна частина.

1. Презентація назви команд їхніми командирами.

2. Проведення підсумку даного завдання.

3. Командири команд отримують завдання.

Завдання на листках. Це дати, події, терміни, історичні особи або географічні назви, пов'язані з темою.

А). Дати: 553 р. до н.е., 612 р. до н.е.

Б) Події: заснування Нововавилонського царства, розпад Давньоєврейської держаави

В) Терміни: імперія, дарики, зіккурат, колонії, сатрап

Г) Особи: Хаммурапі, Кір, Саул, Тіглатпаласар І.

Д) Географічні назви: Аккад, Вавилон, Бібл, Тигр.

4. Відповіді команд.

5. Проведення підсумку роботи команд.

IV. Рефлексія.

Висновки

У своїй роботі я ставила мету показати як на практиці я формую історичні компетентності (хронологічну, просторову, інформаційно-мовленнєву, логічну, аксіологічну) засобами гри, а саме історичного турніру. Таким чином, я маю можливість урізноманітити процес навчання і зробити його інтерактивним. Бо турнір створює атмосферу змагання, де треба мобілізуватися і використовувати свої знання. А це мотивує до навчання, заохочує їх. Бо від їхніх знань, які треба здобути працею, залежить і їх вклад у загальний результат команди.

Хочу наголосити також і на формуванні виховних навичок. В атмосфері гри і здорової конкуренції діти навчаються комунікації, дисципліні, відповідальності, вміння вислуховувати один одного, вміння поважати чужу думку, а також вміння чітко формулювати свою думку і висловлюватися.

Використана література

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898) <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
2. Методичні рекомендації МОН України щодо організації навчального процесу в 2022/ 2023 н. р. <https://mon.gov.ua/ua/news/metodichni-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-osvitnogo-procesu-v-shkolah-u-20222023-navchalnomu-roci>
3. Концепція Нової української школи / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf>
4. Баханов К. О. Навчання історії в школі під кутом зору компетентнісного підходу: Посібник для вчителя. Харків: Вид. група «Основа», 2012. 127 с. (Б-ка журн. «Історія та правознавство». Вип. 10 (106)). 2.
5. Малієнко Ю. Б. Формування інформаційної компетентності дев'ятикласників на уроках історії. Історія України. Всесвітня історія. Правознавство: методичні рекомендації МОН України щодо організації навчального процесу в 2017/2018 навчальному році; оновлені на компетентнісній основі навчальні програми для 5–9-х класів ЗНЗ; методичні коментарі провідних науковців щодо впровадження ідей Нової української школи. К. : УОВЦ «Оріон», 2017. С. 99
6. Мороз П. В., Мороз І. В. Дослідницька діяльність учнів у процесі навчання всесвітньої історії в основній школі : методичний посібник. Київ : 2018. 96 с.
7. Пометун О. І. Предметна компетентність учнів у процесі навчання історії. Практичний довідник учителя історії. – Бібліотека журналу

- «Історія і 214 суспільствознавство в школах України: теорія і методика навчання». 2015. № 2. С. 56-58.
8. Фідря О., Фідря Н. Просторова компетенція та картографічні вміння й навички у курсах шкільної історії. Історія в школах України. 2009. № 5. С. 17–21
 9. Пінчук А.С. Визначна особистість в історичних курсах початку ХХ ст. (історико-методичний аналіз) // Історія в школах України. 2006. № 4. С. 39-42.
 10. Пінчук А.С. Психолого-методичні основи формування знань про історичну особу в учнів підліткового віку // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : Зб. наук. пр. Уман. держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини / Ред.кол. : Побірченко Н.С. (гол.ред.) та ін. Київ: Міленіум, 2006. Вип.15. С. 83-92.
 11. Шах Т. Український генерал з Рогатинщини. Простір, 2022. № 35
 12. Шах Т. Останній командарм Української Галицької армії. Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець». Тернопіль, 2007. № 1 (66).
 13. Мельник М. Осип Микитка – генерал, організатор армії, політик. Журнал «Світогляд». Київ, 2014, №5 (49)
 14. Петро Болбочан – полковник армії УНР. Український інститут національної пам'яті. <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/zhovten/5/1883-narodyvsya-petro-bolbochan-polkovnyk-armiyi-unr1>
 15. Шурхало Д. Полковник армії УНР Петро Болбочан – жертва інтриг чи претендент у диктатори. <https://www.radiosvoboda.org/a/polkovnyk-bolbochan-zhertva-intryh-chy-pretendent-u-dyktatory-/30887631.html>
 16. Шурхало Д. Нестор Махно: самородок, військові таланти якого годі пояснити. <https://www.radiosvoboda.org/a/29581007.html>

17. Нестор Махно. Останні роки життя за кордоном. Служба зовнішньої розвідки України <https://szru.gov.ua/history/stories/nestor-makhno-ostanni-roky-zhyttya-za-kordonom>.
18. Нестор Махно – партизанський полководець і кумир українських селян. Герої України. <http://heroes.profi-forex.org/ua/mahno-nestor-ivanovich>.